

kent. Zij is een ziekelijke humaniteit omdat zij uit medelijden met enkelen het belang van een geheel volk voorbij ziet; zij is valse humaniteit omdat zij uit gedwongen gaven, uit belastingen, put.¹ Armenzorg lag niet op de weg van de overheid. Zeker, ook de overheid kon mensen niet laten verhongeren. Verleenden de kerken en de andere instellingen van particuliere liefdadigheid geen enkele hulp aan een bepaalde persoon, dan, maar ook dan alleen, was het taak van de burgerlijke armbesturen, 'in de uiterste nood, bij wijze van politietoezicht, om te zorgen dat de persoon niet omkomt, tussen beide (te) treden.'² Aldus de minister van binnenlandse zaken, mr. C. Fock. Mr. D. Fock die in de conferentie ten paleize Noordeinde van 7 juli 1939 aandrang op het opheffen van 'onnodige organisaties, bijvoorbeeld bij de bestrijding der jeugdwerkloosheid', was zijn zoon.

Werklozen waren tijdens het hoogtij van het economisch liberalisme geheel op de liefdadigheid aangewezen. In perioden van malaise werden in het laatste kwart van de 19de eeuw in de grote steden veelal door goedwillende patriciërs commissies opgericht die gelden inzamelden voor een extra uitkering. In 1879 ontvingen in Amsterdam meer dan 7000 gezinnen gemiddeld gedurende twee maanden zestig cent per week (het weekloon van een arbeider was zeker het tienvoudige maar kwam als regel niet boven de f 10 uit). Daarbij was bepaald, 'dat geen ondersteuning, hoe gering ook, gegeven (zou) worden zonder dat een grondig en deugdelijk onderzoek door de leden der commissie persoonlijk in de woningen der aanvragers (zou) zijn ingesteld.'³ Ook werden door die patriciërs, later met steun van de vakverenigingen, in de wintermaanden wel werkverschaffingen georganiseerd. Men kon daar in de winter van 1884-85 in de hoofdstad alleen in opgenomen worden, 'nadat de patroon met zijn handtekening bevestigd (had) dat de werkman zonder eigen schuld buiten werk was en bij hem gunstig bekend stond.'⁴

Het midden van de jaren '90 bracht een soortgelijke diepe crisis als het eind van de jaren '20. In de winter van '93 op '94 was in vele bedrijfstakken de helft of drie-kwart der arbeiders zonder werk. Het kwam in Amsterdam tot straatdemonstraties waarbij, 'indien er gezongen werd of langs drukke wegen gedemonstreerd', door de politie 'op de werklozen gehakt' werd.

'De verbittering steeg met de dag. Op 20 december trok een demonstratie die aangroeide tot ongeveer 3000 man, door de stad. In het midden van de stoet

¹ Memorie van toelichting op het wetsontwerp tot wijziging van de Armenwet-1854, aangehaald door J. A. Berger: *Van armenzorg tot werklozenzorg* (1936), p. 74.

² Staten-Generaal, Tweede Kamer: *Handelingen 1869-1870*, p. 132. ³ Werkloosheidscomité Amsterdam, J. C. Ceton en S. J. Pothuis: *Werkloosheid. Rapport aan de arbeiders van Amsterdam en Nederland* (1902), p. 65. ⁴ A.v., p. 67.